

Återuppbyggnadsprocessen i det krigsdrabbade Bosnien Hercegovina ur ett landskapsarkitektsperspektiv

Av: Hanna Hulth

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land, SLU Uppsala

Kandidatarbete vid institutionen för stad och land i
Uppsala, LA-avdelningen
EX0530 Kandidatarbete i landskapsplanering, 2010,
15hp på landskapsarkitektprogrammet
© Hanna Hulth
Titel: Återuppbyggnadsprocessen i det krigsdrabbade Bosnien
Hercegovina ur ett landskapsarkitektsperspektiv
Nyckelord: Återuppbyggnad, stadsplanering, hållbar
utveckling, krigsdrabbade länder, Bosnien Hercegovina.
Handledare: Rolf Johansson, prefekt,
institutionen för stad och land
Examinator: Sofia Sandqvist, universitetsadjunkt,
institutionen för stad och land
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Introduktion

Ett land som under lång tid härjats av krig står inför en osäker framtid. Personligen tror jag att en fungerande samhällsstruktur ökar chanserna för en hållbar utveckling i ett sådant land. Jag valde därför i mitt kandidatarbete att fokusera på hur återuppbyggnadsarbetet ser ut och försöka förstå varför det ser ut som det gör. I dessa länder har det tidigare funnits en fungerande infrastruktur men också bostäder, religiösa byggnader, skolor och sjukhus. Direkt efter ett krigsslut byggs vissa samhällsfunktioner snabbt upp för att hjälpa landet att återhämta sig. Men hur förändras planeringen då omvärlden börjar bistå med pengar och förnödenheter? Ges städer i krigsdrabbade länder en hållbar utveckling?

Min bakgrund som yrkesofficer med många års tjänstgöring i Försvarmakten låg till grund för mitt beslut att titta närmare på återuppbyggnadsarbetet i Bosnien Hercegovina. Under hösten 2005 och våren 2006 fick jag nämligen möjlighet att tjänstgöra i landet och på nära håll stifta bekantskap med ett land som härjats av krig. Trots att det då var många år sedan kriget slutade i Bosnien Hercegovina gick återuppbyggnadsarbetet långsamt och på många platser var landskapet fortfarande orört. När jag påbörjade kandidatarbetet kände jag redan till mycket av problematiken i landet och kunde som blivande landskapsarkitekt fokusera mer på utomhusmiljön. Fanns det ett grönt tänkande i Bosnien Hercegovinas stadsplanering? Fanns det någon översiktlig planering som tog hänsyn till vegetation i urbana områden? Fanns det någon översiktlig planering överhuvudtaget? Vilken framtid hade städerna i Bosnien Hercegovina egentligen? Den översiktliga planeringen lockade mig och med kandidatarbetet fick jag en möjlighet att undersöka översiktsplanering som ett verktyg för en hållbar utveckling av stadsmiljöer.

Syfte

Kandidatarbetet var en förstudie som hjälpte mig att avgränsa och forma en frågeställning inför examensarbetet. Avsikten var alltså inte att detaljstudera utan att översiktligt titta på de frågor som uppkommit vid återuppbyggnaden av Bosnien Hercegovina. Jag arbetade inte efter en tydlig frågeställning som i slutet av arbetet skulle ge ett svar utan jag valde istället att låta resultatet forma ett intressant ämnesområde för mig som blivande landskapsarkitekt.

Det jag ville ha svar på under kandidatarbetet var vilken litteratur som kunde hjälpa mig att skapa en bättre och smalare frågeställning inför mitt examensarbete samt vilka personer som kunde hjälpa mig med information om problematiken kring Bosnien Hercegovinas återuppbyggnad. Under examensarbetet hoppas jag kunna gå vidare med denna frågeställning och genomföra en fallstudie på plats i landet med hjälp av ett MFS-stipendium.

Avgränsning

Kandidatarbetet var ingen detaljstudie som jag redan redogjort för utan ett översiktligt arbete. Jag valde att koncentrera mig på stadsplanering i Bosnien Hercegovina efter den senaste konflikten som varade mellan åren 1992-1995 (*Länder i fickformat* 2009:18). Arbetet fokuserades på planeringsfrågor men även

ekonomiska, kulturella och religiösa aspekter behandlades då dessa många gånger påverkar planeringsprocessen. Landets problematiska historia gav en stor förståelse till varför landet idag ser ut och fungerar som det gör. Arbetet baserades på litteraturstudier, elektronisk informationsinhämtning och samtal med personer som arbetar med samhällsplanering, återuppbyggnad eller har annan erfarenhet från landet. Mängden material begränsades då tiden och antalet sidor i det färdiga arbetet var begränsat. Jag använde mig av källmaterial skrivet på svenska och engelska då jag inte behärskar de inhemska språken. Under mina samtal uppkom ny information och nya namn på intressanta människor men på grund av begränsningen i tid och utrymme valde jag att endast gå vidare med en del av dessa.

Metod

Genom att söka relevant litteratur både på bibliotek och på Internet samt kontakta intressanta personer och organisationer fick jag material att arbeta med. Först skapade jag med hjälp av landets historia och struktur en bild av Bosnien Hercegovinas förmåga att utveckla hållbara stadsmiljöer. Därefter läste jag litteratur inom områden som rörde stadsplanering, stadsutveckling och återuppbyggnad av städer i Bosnien Hercegovina. Detta gav mig en grund att utgå ifrån då jag skulle förstå problematiken kring dagens återuppbyggnadsarbete. Resultatet från litteraturstudien, den elektroniska informationsinhämtningen och ett antal samtal delades upp i kategorier för att tydliggöra de övergripande problemområden jag fann under mitt arbete.

Litteraturstudie

För att ta reda på vad som finns nedtecknat om utvecklingen i Bosnien Hercegovina letade jag mig fram bland det skrivna materialet. Jag försökte hålla mig till ovanstående avgränsning men då det var svårt att hitta specifikt material om till exempel stadsplanering fick jag bredda min sökning och även leta efter information i andra typer av böcker. Böcker som till exempel var skrivna om ekonomiska aspekter kunde i något avsnitt också behandla utvecklingen av köpcenter som sin tur är en del av återuppbyggnaden.

Det finns mycket skrivet material om Bosnien Hercegovina men i de böcker, avhandlingar och artiklar jag hittade via bibliotekskatalogen och på Internet behandlades främst frågor som rörde landets historia, kulturella bakgrund eller ekonomiska situation. Dock har de kontakter jag fick under arbetets gång varit en värdefull källa och lett mig till intressant litteratur.

Elektronisk informationsinhämtning

På Internet använde jag mig främst av sökmotorn Google. Där använde jag bland annat sökorden reconstruction planning, post-war reconstruction, stadsplanering samt återuppbyggnad Bosnien Hercegovina. Men då många artiklar var sjukvårdsrelaterade ändrade jag mina sökord till hållbar utveckling Bosnien Hercegovina och jag fick genast fler träffar. Efter att ha läst igenom rubrikerna gick jag vidare med en del sökvägar och fortsatte leta efter information som

kunde beröra mitt ämnesområde. Mycket av den information som hittades på Internet var svår att sortera då källhänvisningar ofta saknades vilket gjorde att författarens trovärdighet gick att ifrågasätta. Jag använde mig också av Youtube där det gick att hitta inspelat material från och om Bosnien Hercegovina. Många av dessa filmer var utlagda av privatpersoner men då jag endast använde filmerna till att försöka förstå hur städerna sett ut och hur de förändrades i och med kriget granskade jag inte källorna mer noggrant. Detta gav mig en förståelse för hur invånarna har sett men också ser på återuppbyggnaden i landet. I dokumentärserien *The death of Yugoslavia* (Bandinspelning från BBC, 1995) beskrivs Jugoslaviens uppgång och fall och vilka konsekvenser detta fått för invånarna i Bosnien Hercegovina.

Med hjälp av litteratur, Youtube samt hemsidor, artiklar och annat skrivet material jag fann på Internet fick jag en god inblick i vilka frågor som diskuterats de senaste åren men också var fokus hos omvärlden legat då de gäller återuppbyggnaden av Bosnien Hercegovina. Jag fick också material och nya sökord som jag kan ta med mig för att ytterligare fördjupa mig i ämnet.

Samtal

Jag valde att kontakta nedanstående personer och organisationer för att få en övergripande bild av återuppbyggnadsarbetet i Bosnien Hercegovina men också för att få en djupare förståelse för till exempel segregerade områden och biståndsprjekt. Eftersom många av dessa män och kvinnor lever och arbetar i Bosnien Hercegovina var informationen många gånger platsanknuten vilket verklighetsförankrade mitt arbete. Givetvis har dessa personer en egen bild av vad som hände på Balkan under kriget och hur levnadssituationen därefter utvecklats vilket jag tagit hänsyn till i mitt arbete. Trots att jag endast fick svar av ett fåtal redovisar jag samtliga namn då jag nu känner till vilka de är och hur deras bakgrund ser ut. Bara genom att känna till ett namn och ett eventuellt forskningsområde kunde jag dra slutsatser om vilka områden det går att få tag på information inom och vilka frågeställningar som är aktuella inom just dessa områden. Nedan presenteras utan inbördes ordning personerna och organisationerna samt deras bakgrund:

Tigran Haas (tidigare Hasic) är anställd vid Kungliga tekniska högskolan KTH där han arbetar på avdelningen för samhällsplanering. Han har själv forskat kring frågor som rör återuppbyggnaden i Bosnien Hercegovina och har därför stor erfarenhet av dessa frågor. År 2004 färdigställde han sin doktorsavhandling *Reconstruction planning in post-conflict zones Bosnia and Herzegovina and the international community* som behandlar detta ämnesområde.

Sultan Barakat är professor vid universitetet i York och chef över enheten för *post-war reconstruction and development* (PRDU). PRDU erbjuder master program men också fristående kurser inom ämnesområdet. På enheten bedrivs forskning kring frågor som rör återuppbyggnadsproblematiken i krigsdrabbade länder. Personalen fungerar ofta som konsulter och har ett brett samarbete världen över bland annat med Världsbanken, Röda korset, European Union Administration of Mostar (EUAM), Department for International

Development (DIFD), Henry Dunant Centre for Humanitarian Dialogue, World Monument Fund, EU samt ett antal underorganisationer till FN.

Anders Westin sitter på svenska ambassaden i Sarajevo och är chef för Sidas verksamhet i Bosnien Hercegovina. Sida stödjer bland annat utvecklingen av det civila samhället och arbetar med ett program som syftar till att bygga kompetens och kapacitet hos Bosnien Hercegovinas kommuner.

Zdravko Miović är chef för utvecklingsorganisationen Eda. Eda grundades 1998 och arbetar för en hållbar lösning av statliga och kommunala strukturer i Bosnien Hercegovina, Serbien och Montenegro samt förvaltning av dessa. Miović har själv deltagit vid ett flertal av organisationens projekt men också utbildat arbetslag som hjälpt till i återuppbyggnadsarbetet.

Damir Nikšić arbetar på Bosnien Hercegovinas ambassad i Stockholm och gav mig namnen på två av Sarajevos mest välkända arkitekter Nedžad Kurto och Amir Vuk Zec. Kanske skulle dessa kunna hjälpa mig med information om hur och varför återuppbyggnaden ser ut som den gör?

Institute of architecture, urbanism and spatial planning i Sarajevo. Institutet grundades 1965 av institutionen för arkitektur vid universitetet i Sarajevo. Institutets uppgifter består bland annat av att forska inom områden som rör arkitektur och stadsplanering i Bosnien Hercegovina och bör därför kunna svara på många av mina frågor.

Tone Bringa är socialantropolog och docent vid universitetet i Bergen. Hennes forskning omfattar bland annat relationen mellan muslimer och kristna där hon fokuserar på muslimska bosättningar i sydöstra Europa men forskningen inriktas också på flyktingars återflytt till krigsdrabbade länder.

Hans Skotte arbetar vid Norges tekniska och naturvetenskapliga universitet (NTNU) och är docent vid institutionen för stadsutveckling och planering. Han är insatt rollen som *non-governmental organisations* NGO:s har under återuppbyggnadsarbetet.

Maja Dizdār är en före detta kollega till mig. Hon bor numera i Sverige men är född och uppvuxen i Sarajevo. Hon följer nyhetsflödet i Bosnien Hercegovina och har därför kunskap om de mest omdebatterade samhällsfrågorna.

Resultat

Jag presenterar först landets struktur och historia då detta klargjorde bilden av det komplexa land Bosnien Hercegovina faktiskt är. Efter den historiska tillbakablicken redovisas resultaten från litteraturstudien, den elektroniska informationsinhämtningen och de genomförda samtalen. Jag delade in detta resultat i fem olika problemområden för att tydligare redogöra för mina tankar men också för att lättare hitta de stora framträdande frågorna som dominerade

mitt källmaterial. Resultatet sammanfattas i slutet av denna del och kommenteras vidare under diskussion.

Beskrivning av Bosnien Hercegovina

Bosnien Hercegovina är ett splittrat land och dess historia sätter givetvis sin prägel på invånarnas engagemang för sitt land men också på deras sätt att driva samhällsfrågor och planera för framtiden. Eftersom landets historia påverkar dagens samhällsbyggnad likväl som framtidens planering var det viktigt för mig att lära känna landet.

Landets struktur

Bosnien Hercegovina ligger på Balkanhalvön centralt placerat i det före detta Jugoslavien. Landet består mestadels av berg men i de nordligaste delarna kring floden Sava återfinns bördig jordbruksmark och i sydväst vid den korta kuststräckan råder medelhavsklimat. I Utrikespolitiska institutets folder *Länder i fickformat* (2009) går att läsa att landet sedan 1995 är uppdelat i två mindre enheter Republika Srpska som domineras av bosnienserber och Federationen där främst bosnienkroater och bosniaker (som muslimerna kallas) bor. Förutom dessa två entiteter finns Brčko-distriktet som har egen förvaltning och som är direkt underställt de centrala myndigheterna. Invånarantalet uppskattades 2008 till 3,9 miljoner människor. Sarajevo är landets huvudstad.

Karta över Bosnien Hercegovina. I den högra delen är Federationen markerad med gul färg och Republika Srpska med röd. Angränsande länder är Kroatien, Serbien och Montenegro. Bild: SVT 2007.

I och med fredsavtalet som tecknades 1995 i Dayton fick Bosnien Hercegovina en ny författning vilket också förklaras i *Länder i fickformat* (2009). Landet styrs nu av ett presidentråd och en regering. Presidentrådet består av en bosniak, en bosnienkroat och en bosnienserb som alla väljs genom majoritetsval. I och med att landet är uppdelat finns president, parlament och regering både på nationell nivå samt i de två entiteterna. Trots femton år av fred administreras landet fortfarande av en *high representative* som enligt Dayton-avtalet utses av de länder och organisationer som stod bakom fredsavtalet.

Historisk tillbakablick

Världsbanken har i boken *Bosnia and Herzegovina Post-conflict reconstruction* (2000) sammanfattat sin insats och sina slutsatser från konflikten. Nedan följer en sammanfattning av kapitlet *Evolution of the conflict* som förklarar varför en konflikt kunde uppstå i denna del av världen och vilka följder den fick i Bosnien Hercegovina:

De slaviska folkgrupper som idag befolkar stora delar av Balkan hade långt in på 1800-talet aldrig kommit i kontakt med etniska konflikter. På grund av områdets placering mellan det Östromerska riket, Habsburgarna och Osmanska riket hade invånarna alltid haft stora skillnader i sin religionstillhörighet men liknande seder och bruk. Muslimer, katolska kroater och slovenier samt ortodoxa serber utgjorde ofta majoriteten i området men på grund av tvångskonverteringar och folkvandringar växlade detta genom åren. Tanken på att kroaterna var katoliker och serberna ortodoxa infördes inte förrän i slutet av 1800-talet då det osmanska riket försvagades och en ny gränsdragning genomfördes. Bosnien som då var självständigt togs liksom Hercegovina över av dubbelmonarkin Österrike-Ungern. I början av 1900-talet blev Bosnien Hercegovina ett enhetligt förvaltningsområde med provinsregering i Sarajevo och då började även människors etniska ursprung att ifrågasättas. Serberna ville skapa en självständig sydslavisk stat vilket ledde till att den österrikisk-ungerske tronföljaren Frans Ferdinand sköts till döds i Sarajevo och första världskriget tog sin början.

Efter första världskriget drogs gränserna återigen om och landet som så småningom fick namnet kungadömet Jugoslavien bildades. Detta var första gången de sydslaviska folken enades i ett självständigt land och etniska konflikter uppstod. Den turbulenta politiska situationen med interna konflikter mellan framför allt kroater och serber ledde till slut till att kungen avrättades 1934 av den kroatiska fasciströrelsen Ustashe. En lösning på problemen gick därefter inte att finna.

Då axelmakterna 1941 invaderade Jugoslavien såg Ustashe sin chans att skapa en självständig kroatisk stat. Jugoslavien splittrades och stora delar av Bosnien hamnade under kroatiskt styre. Många minoriteter som till exempel serber, judar, zigenare, bosniaker eller andra som tillhörde någon antifascistisk rörelse greps och dödades. Detta var den första stora etniska rensningen i Jugoslaviens historia vilket hjälpte till att öka klyftorna mellan de etniska grupperna. Förutom Ustashe fanns ytterligare två motståndsgupper i landet vilka också ville bestämma över Jugoslaviens öde. Detta ledde till ett inbördeskrig där de värsta konflikterna kom att stå i det vi idag kallar Bosnien Hercegovina.

Efter andra världskriget skapades den socialistiska förbundsrepubliken Jugoslavien med fem nationalitetsbaserade republiker (Serbien, Kroatien, Slovenien, Montenegro och Makedonien), två autonoma provinser i Serbien (Vojvodina och Kosovo) och en sjätte republik som saknade etnisk majoritet (Bosnien Hercegovina). Kommunisten Josip Broz Tito kom att styra Jugoslavien fram till sin död 1980. Trots att landet under dessa år utvecklades till att bli ett land med hög levnadsstandard var de ekonomiska medlen ojämnt fördelade och många människor for illa. I slutet av 1970-talet hamnade landet i en djup ekonomisk kris och då Tito dog försvann det diktatoriska styret vilket förstärkte människors nationalistiska tänkande. Politiska ledare som Slobodan Milosevic och Franjo Tudjman kom till makten och drev de nationalistiska idéerna framåt.

I *Bosnia and Herzegovina Post-conflict reconstruction* (2000) förklaras vidare att Sloveniens och Kroatens självständighet 1991 ledde till att Bosnien Hercegovina också blev det 1992 trots serbiskt motstånd i landet. Den serbiske ledaren i Bosnien Hercegovina vägrade erkänna denna självständighet vilket tillsammans med det faktum att serberna i Kroatien utgjorde en minoritet startade en konflikt på Balkan. Under de tre år kriget varade i Bosnien Hercegovina dog över 250 000 bosnier och över en million människor var tvungna att fly till andra delar av Europa. Striderna varierade i intensitet från en plats till en annan och många rivaliserande etniska grupper attackerade varandra. Ibland och på vissa platser stred kroater och bosniaker mot varandra medan de vid andra tillfällen stred sida vid sida mot serberna.

Fredsavtalet som skrevs 1995 mellan Bosnien Hercegovina, Serbien och Kroatien kallades Dayton-avtalet och innehöll bland annat en ny författning. Dayton-avtalet skulle på många sätt underlätta återuppbyggnadsprocessen. Processen övervakas fortfarande av en *high representative* eftersom arbetet är svårt och situationen problematisk vilket framkommer av följande citat: "This extreme ethnic or cultural mixture has made modern state formation in the Balkans, based on the Western European model of relative homogeneity within historic borders, a highly conflictive process." (*Bosnia and Herzegovina Post-conflict reconstruction* 2000:18)

Återuppbyggandets problemområden

Den kunskap jag inhämtade från böcker, avhandlingar och artiklar men också från Internet och film samt genom intressanta samtal sammanfattar jag i nedanstående stycken. För att lättare kunna formulera en frågeställning inför examensarbetet delade jag upp materialet efter de problemområden jag som blivande landskapsarkitekt stötte på under min informationsinhämtning. Problemområdena identifierar de svårigheter landet står inför då samhället åter ska planeras och byggas upp.

1. Politisk struktur splittrar landet
Ett hopp och en framtidstro krävs hos befolkningen för att ett enat Bosnien Hercegovina ska skapas. Den politiska struktur som idag finns i landet möjliggör inte denna process.
2. Återuppbyggnad i dubbel bemärkelse
Flera byggnader med samma samhällsfunktioner skapar på grund av etniskt uppdelade städer problem vid återuppbyggandet.
3. Byggnadsverkens symboliska betydelse
Symboliska byggnader byggs i ett tidigt skede upp för att skapa en stark framtidstro många gånger på bekostnad av andra mer funktionella lösningar.
4. Ekonomiska förutsättningar
Då biståndspengar satsas i enskilda projekt försvinner lätt den översiktliga planeringen som behövs för att återuppbygga landet.
5. Bosnien Hercegovinas geografi förhindrar tillväxt av städer
Det bergiga landskapet förhindrar tillväxt och försvårar kontakt mellan samhällen.

1. Politisk struktur splittrar landet

Återuppbyggnaden efter ett krig är mycket mer komplicerad än efter en naturkatastrof (Lagrange 1996:77). Vid en naturkatastrof är människorna enade och kan kämpa tillsammans för att bygga upp samhället. Ett krig medför inte bara spänningar och konflikter för stunden utan dessa kan under lång tid ligga kvar och försvåra samarbetet och förmågan till utveckling. För att komma framåt i återuppbyggnadsarbetet krävs förståelse och respekt mellan människor av skilda etniska bakgrunder. "One of the fundamental keys to the development of a sustainable community will be ethnic healing, and within that reconciliation" (Hasic 2002:365)

Etniska gruppers samexistens har inte alltid varit ett problem vilket jag också beskrev i den historiska tillbakablicken. De första etniska konflikterna uppstod efter första världskriget men det var inte förrän under andra världskriget människors etniska ursprung började ifrågasättas. Detta medförde att den politiska strukturen förändrades vilket också går att följa i *The death of Yugoslavia* (Bandinspelning BBC, 2010). Förr kunde till exempel människor med olika etniska bakgrunder vara gifta med varandra vilket aldrig skulle förekomma idag. Tone Bringa är socialantropolog och insatt i dessa frågor då hon forskat kring relationen mellan muslimer och kristna på Balkan.

Idag har Bosnien ett svagt fungerande demokratiskt system och en obefintlig ekonomi som förlitar sig på bidrag och lån. Att landet saknar initiativförmåga beror mycket på den politiska struktur som infördes i och med Dayton-avtalet. Haas¹ menar att de tre presidenterna och en regering med närmare 600 ministrar inte klarar av att styra landet. Åsikterna går isär och beslut kan därför inte fattas. Eftersom motsättningarna mellan de etniska grupperna inte minskar ökar också osäkerheten inför Bosnien Hercegovinas framtid.

"My hypothesis is that the lack of a firm foundation of a state concept in Bosnia is not only one of the main reasons for the outbreak of the war, but also the main inhibitor of the reconstruction process after the war." (Lindvall 2003:64)

2. Återuppbyggnad i dubbel bemärkelse

Återuppbyggnadsproblem uppstår ofta i områden där man segregerar människor eftersom de olika folkgrupperna vill bygga egna affärer, skolor och sjukhus samt producera egen el och ta hand om sitt eget avfall. Sarajevo som är uppdelad mellan de två entiteterna är ett tydligt exempel på detta. Under min tid i Bosnien Hercegovina besökte jag vid ett flertal tillfällen staden och en av de saker som uppmärksammades var att det fanns två olika taxibolag. Eftersom staden är delad mellan Federationen och Republika Srpska måste man om man ska från den ena sidan till den andra byta taxibil halvvägs eftersom taxibolagen inte åker in i varandras "länder".

Den motvillighet som finns hos invånarna till att dela samhällsfunktioner medför att mycket av stadens eller området historia byggs bort vid återuppbyggandet vilket skapar stora problem för stadsplanerare.

---

¹ Haas, Tigran, 2010, avdelningen för samhällsplanering KTH, muntl. Samtal: 2010-04-21

3. Byggnadsverkens symboliska betydelse

Den gamla bron i Mostar är ett typiskt exempel på vilken betydelse ett specifikt byggnadsverk kan få för återuppbyggandet av ett krigsdrabbat land. Stari Most var invånarnas stolthet och en stark symbol för staden. Bron och den gamla stadsdelen hade under många år restaurerats och Mostar fick 1986 The Aga Khan Award for Architecture för detta projekt (Pasic 1996:42). Under kriget förstördes bron och Mostars själ splittrades. Att skada dessa starkt symboliska byggnadsverk är många gånger fiendens önskan eftersom människors framtidstro då också skadas. De som bombade sönder bron hävdade att bron saknade värde men förstod mycket väl vad detta skulle betyda för invånarna och det var därför bron förstördes (Bublin 1999:9). Direkt efter krigsslutet påbörjades återuppbyggnaden av Stari Most och den gamla stadsdelen. Bron i Mostar skulle fungera som den enande länken bland stadens invånare men framställdes också som en symbol för Bosnien Hercegovinas gemensamma framtid.

”The reconstruction of our cultural heritage is intended first and foremost to bring together the divided city of Mostar. Promotion of the awareness of Mostar’s long multi-ethnic history is meant to serve as a positive model for the future of a united Bosnia and Herzegovina.” (Pasic 1996:45)

År 2004 återinvigdes Stari Most och hoppet om en framtid av fred och säkerhet väcktes återigen hos invånarna i staden (Youtube, 2010a och b).

Lagrange (1996:76) berättar också om invånarnas intresse för enskilda byggnader. Under Sarajevos belägring lyckades nämligen fem bosniska arkitekter fly och bilda gruppen Warchitecture. Gruppens uppgift var att återuppbygga Sarajevo. För att återskapa viktiga monument i staden ville gruppen ha finansiella medel och bortsåg helt från den översiktliga planeringen. Risker med att i ett tidigt skede satsa på återuppbyggnad av symboliska byggnadsverk är att framtidens planeringssituation inte beaktas. Givetvis är dessa byggnadsverk en viktig del i återuppbyggandet men genom att planera för framtiden kan ekonomiska medel prioriteras till rätt saker. Detta är inte det krigsdrabbade landets beslut att ta utan omvärldens då biståndspengarna ofta är låsta till ett speciellt projekt.

4. Ekonomiska förutsättningar

Bosnien Hercegovina är ett av Europas fattigaste länder och därför beroende av bidrag (Kooperation utan gränser 2010). Omvärlden har bidragit med stora ekonomiska medel för att gynna återuppbyggnadsarbetet men dessa biståndspengar satsas ofta i enskilda projekt och då är det lätt att den översiktliga planeringen försvinner. Då pengarna många gånger gått rakt in i projekt som till exempel shoppingcentrum, idrottsanläggningar eller religiösa byggnader förbises vikten med en övergripande förståelse för långsiktig planering menar Haas¹. Punktinsatserna som genomförs av olika organisationer kan vara nog så viktiga för samhällets funktioner men kanske inte den bästa lösningen för framtiden. Ofta är det *non-governmental organisations* NGO:s som står för det inledande och mest akuta arbetet med att till exempel ta hand om flyktingar och bygga bostäder. Hans Skotte vet mer om arbetet som dessa organisationer bedriver men

---

¹Haas, Tigran, 2010, avdelningen för samhällsplanering KTH, muntl.
Samtal: 2010-04-21

också vilka konsekvenser det kan få. NGO:s styrs nämligen ofta av ekonomiska förutsättningar i form av bistånd och inte av ett intresse för en hållbar framtid (Martin & Miller 2003:163). Under mitt samtal med Haas¹ diskuterar vi bland annat varför det finns ett sådant ointresse för vart biståndspengar egentligen tar vägen. Vi svenskar engagerar oss gärna för frågor som rör hållbarhet i vårt närområde men ifrågasätter aldrig varför detta till exempel inte tas i beaktande vid återuppbyggandet av Bosnien Hercegovina. Stockholm som brukar kallas för The green Capital of Europe visar på svenskarnas miljöengagemang vilket gör frågan ännu mer intressant.

Världsbanken menar att det direkt efter ett krigsslut måste sättas in stora finansiella medel för att påbörja återuppbyggandet. "The first track was a wave of emergency projects to help jump-start the reconstruction effort without waiting for financial normalization and membership in the Bank." (*Bosnia and Herzegovina Post-conflict reconstruction* 2000:33). Bland annat ville Världsbanken laga och återskapa 180 km landsväg och tunnlar, 21 broar samt öppna för tågtrafik. Det var också viktigt att återskapa befintliga byggnader för att möjliggöra bostäder till återvändande familjer samt ge befolkningen skydd mot väder och vind. Genom att påskynda importen av boskap, traktorer och skördetröskor skulle jordbruksproduktionen komma igång och tillgången på mat säkras. Med tanke på den mängd minor som fanns utlagda i landskapet var Världsbanken också med att utveckla ett program för hur minröjningen skulle bedrivas. De aspekter jag här valde att lyfta fram ur *Bosnia and Herzegovina Post-conflict reconstruction* (2000) kan påverka stadsplaneringen och är därför extra viktiga i min situation.

Martin & Miller (2003:163) hävdar att om bidragen minskar ökar samarbetet. Liknande åsikter återfinns också hos Lagrange (1996:77) som även menar att ett samarbete mellan privat och offentlig sektor krävs för att återuppbyggnad ska kunna ske. Statsmakterna kan inte fatta beslut som inte följs upp och som inte har tillräckligt stöd hos befolkningen. Den privata sektorn måste i sin tur ha ett regelverk att hålla sig till då de inte har förmågan att se samhället i den större skalan. Ett samarbete är därför önskvärt och skulle underlätta återuppbyggnadsarbetet.

5. Bosnien Hercegovinas geografi förhindrar tillväxt av städer

Det bergiga landskapet försvårar stadsutvecklingen och komplicerar kontakten mellan de olika samhällena. Bergens höga toppar utgör ett fysiskt hinder för att byar ska kunna expandera till städer. Detta medför tillsammans med bristerna i infrastrukturen att Bosnien Hercegovina har väldigt få städer och att de flesta människor därför bor på landsbygden. Förutsättningarna för en väl fungerande infrastruktur saknas eftersom det är svårt att utveckla väg- och järnvägsnät i det bergiga landskapet. Hasic (2002:363) menar att det är den dåliga infrastrukturen som förhindrar tillväxt på landsbygden. På landsbygden lever människor isolerat och spartanskt då kontakten med omgivande byar och städer är så dålig. Byarna uppe i bergen har under lång tid försörjt sig på boskapsskötsel medan byarna nere på slättlandet bedrivit jordbruk. Utrikespolitiska institutet förklarar i sin folder *Länder i fickformat* (2009:30) att de flesta livsmedel importeras eftersom endast 14 % av landets yta går att bruka. Boskapsskötseln är dock mer betydelsefull och

---

¹ Haas, Tigran, 2010, avdelningen för samhällsplanering KTH, muntl.
Samtal: 2010-04-21

betesmarkerna utgör ungefär en femtedel av Bosnien Hercegovinas areal. Haas¹ menar att jordbruket haft en framträdande roll utanför de större städerna och att odlingen är betydelsefull för landet. Jordbruk är viktigt för invånarna då detta är något de flesta kan identifiera sig med.

Sammanfattning

Bosnien Hercegovina står inför många svårigheter när det gäller återuppbyggnadsarbetet. Dessa svårigheter måste jag som blivande landskapsarkitekt ta hänsyn till då jag planerar för framtiden. Landets ekonomiska situation med stora mängder biståndspengar resulterar i ett antal större byggnadskomplex som på många platser dominerar landskapet. Många av de symboliska byggnadsverken har återuppbyggts och sätter ett starkt avtryck i stadsbilden. Dubbelbyggandet med sjukhus och skolor för alla etniska grupper medför att städerna byggs om och förändras. Städerna har ett begränsat utrymme i landet då de geografiska förutsättningarna förhindrar expansion. Detta leder till att många människor är bosatta på landsbygden och har i och med det ett annat förhållningssätt till urbana miljöer. Det största problemet för Bosnien Hercegovinas framtid men också för den strukturella planeringen av landet är dock den etniska konflikt som fortfarande existerar.

Diskussion

I diskussionen beskriver jag hur mitt arbete gick till och vilka svårigheter jag stötte på men jag kommenterar också resultatet och vilka frågor det väckte. Dessa reflektioner hjälpte mig sedan att utveckla en frågeställning inför examensarbetet. Frågeställningen återfinns i slutet av kapitlet där jag också visar på hur jag ska gå vidare i mitt arbete.

Mitt arbete

Kandidatarbetet genomfördes som en förstudie inför examensarbetet där jag fokuserade på att söka relevant litteratur och samtala med människor insatta i ämnet. Syftet med detta arbete var att utifrån en bred bas av material sortera informationen för att sedan fokusera på ett smalare ämnesområde. Ämnesområdet skulle hjälpa mig att skapa en frågeställning inför examensarbetet.

Då det var svårt att hitta litteratur blev arbetet mer omfattande än vad jag först trodde. Litteratur från de senaste åren var svår att få tag i medan litteratur från 1990-talet och början av 2000-talet var lättare. Den litteratur jag hittade omfattade dock många olika aspekter vilket gjorde att jag tidigt tvingades bredda mitt sökområde. På grund av detta valde jag också att utforma resultatdelen på ett lite annat sätt än vad jag först tänkte. Jag identifierade fem övergripande problemområden inom återuppbyggnadsarbetet i Bosnien Hercegovina. Dessa

---

¹ Haas, Tigran, 2010, avdelningen för samhällsplanering KTH, muntl.
Samtal: 2010-04-21

problemområden har jag sedan tagit hänsyn till då jag utvecklade min frågeställning.

Det viktigaste inslaget under detta arbete var kontakten med alla intressanta och engagerade människor. Jag fick ut oerhört mycket av de samtal jag genomförde. Tigran Haas gav mig mängder med information och kontaktuppgifter till människor på nyckelbefattningar. Anders Westin på Sida i Sarajevo var ytterst hjälpsam då han förmedlade kontaktuppgifter till Zdravko Miović som just nu driver projekt i Tuzla. Denna kontakt kunde vara intressant att gå vidare med då jag planerar att platsanknyta mitt examensarbete.

Reflektion över resultatet

Resultatet från informationsinhämtningen visade att det inte fanns något nedskrivet material om pågående översiktplanering i Bosnien Hercegovina. Där fanns heller inga tankar kring hållbar utveckling vilket jag tyckte var konstigt då många biståndsländer själva driver detta i sina hemländer. Den gröna stadsmiljön kändes som ett minne blott och frågan var om människor överhuvudtaget brydde sig om detta?

Jag trodde att jag kunde bortse från mycket av den sociala, ekonomiska och historiska problematiken men förstod snabbt att detta inte gick. Dessa frågor har under lång tid dominerat samhällsdebatten och påverkar därför också dagens återuppbyggnad. Bosnien Hercegovina befinner sig i en komplex situation där alla problem följs åt vilket kan vara svårt för mig som utomstående att sätta mig in i. Befolkningen i landet är splittrad då deras lojalitet och intresse för framtiden drar åt olika håll. Jag hoppades via mitt arbete kunna hitta material som skulle hjälpa mig att se in i landets framtid men det jag fann visade på att framtiden inte är gemensam. Så länge de etniska motsättningarna finns kvar finns det inget hopp för Bosnien Hercegovina och därmed inte heller för de andra länderna på Balkan.

Trots denna något ledsamma utgångspunkt tror jag att det går att göra mycket för att landets invånare ska utveckla en positiv framtidstro. Problemen med det uppdelade landet och dess svårigheter att komma till beslut påverkar dock planeringsprocessen och därmed också landets framtid. Frågan är om jag som blivande landskapsarkitekt kan bidra till en lösning som minskar segregationen och på så sätt väcka hopp och framtidstro hos befolkningen?

Slutord

Utifrån det resultat jag tidigare presenterat intresserade jag mig för förhållandet mellan Bosnien Hercegovinas stadsområden och dess landsbygd. Idag är infrastrukturen dålig och det bergiga landskapet försvårar utveckling. För att stärka människors självkänsla och skapa ett oberoende land är det bra om landets invånare engageras och själv kan tillgodose det dagliga behovet av till exempel mejeriprodukter. Genom att föra in boskapsskötsel och jordbruk i stadsmiljön skulle detta kanske gå att lösa. Importen skulle minska och med den även utsläpp och kostnader för transporter vilket motiverar en ljusare framtid för landet. För mig som blivande landskapsarkitekt skulle detta också medföra att jag får in mer grönt i staden vilket gör utomhusmiljöerna mer attraktiva och samtidigt förbättras mikroklimatet med sänkta temperaturer och en renare luft.

De byggnader som av olika anledningar redan byggts upp dominerar ofta stadsbilden. Dessa byggnader skulle beredas möjlighet att passa in i den framtida stadsplaneringen då jordbruk och boskapsskötsel anpassas efter befintlig verksamhet. Kanske skulle detta kunna hjälpa till att ena befolkningen?

Jag har bestämt mig för att undersöka om boskapsskötsel och jordbruk går att integrera i stadsmiljön. Är det så att stadsnära odling går att tillämpa i Bosnien Hercegovina? Som examensarbete skulle jag då behöva undersöka vad detta innebär men jag skulle också genomföra en fallstudie på plats. Ett aktuellt område skulle kunna vara Tuzla i norra Bosnien Hercegovina där jag nu har en kontaktperson.

Jag blev otroligt inspirerad av kandidatarbetet och ser nu fram emot att gå vidare med frågeställningen i mitt examensarbete.

Referenslista

Litterära källor

Bosnia and Herzegovina Post-conflict reconstruction. 2000. Utg. av World Bank Operations Evaluation Department OED. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development/THE WORLD BANK.

Bringa, Tone, 1995: *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village*. Princeton: Princeton University Press.

Bublin, Mehmed, 1999: *Gradovi Bosne i Hercegovine: milenijum razvoja i godine urbicida = The cities of Bosnia and Herzegovina: a millennium of development and the years of urbicide*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.

Länder i fickformat nr 521 Bosnien-Hercegovina. 2009. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.

Hasic, Tigran, 2002: Visions of sustainable urban communities in post-conflict zone. I: Snickars, Folke & Olerup, Brita & Persson, Lars Olof (eds.), *Reshaping Regional Planning A Northern perspective*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited. S. 361-378.

Hasic, Tigran, 2004: *Reconstruction planning in post-conflict zones Bosnia and Herzegovina and the international community*. Diss. Kungliga Tekniska Högskolan KTH. Stockholm: Universitetsservice US AB tryck & media.

Lagrange, Claire, 1996: Patrimoine Sans Frontières and the reconstruction of heritage in war-time: experiences in Lebanon, Bosnien and Croatia. I: Barakat, Sultan & Calame, Jon & Charlesworth, Esther (eds.), *Urban triumph or urban disaster? Dilemmas of contemporary post-war reconstruction*. UK: The post-war reconstruction & development unit, The University of York. S. 73-78.

Lindvall, Daniel, 2003: The resurrection of Bosnia on the Dayton-respirator. I: Kuhlne, Stein & Solokovic, Dzermal (eds.), *The Balkans: Searching for solutions*. Norge: Stein Rokkan centre for social studies. S. 63-88

Martin, Eric C & Miller, Judith L, 2003: NGOs and the development of Bosnia and Herzegovina: Understanding Large-scale interorganizational systems. I: *Voluntas: International journal of voluntary and nonprofit organizations*. Vol 14, No 2. S. 145-166.

Pasic, Amir, 1996: Successes and obstacles in the realization of reconstruction for Mostar. I: Barakat, Sultan & Calame, Jon & Charlesworth, Esther (eds.), *Urban triumph or urban disaster? Dilemmas of contemporary post-war reconstruction*. UK: The post-war reconstruction & development unit, The University of York. S. 41-50.

Platzer, Michael, 1996: Lessons learned from social reconstruction projects in Croatia and Bosnia. I: Barakat, Sultan & Calame, Jon & Charlesworth, Esther (eds.), *Urban triumph or urban disaster? Dilemmas of contemporary post-war reconstruction*. UK: The post-war reconstruction & development unit, The University of York. S. 99-101.

Elektroniska källor

Bandinspelning BBC, 1995: *The death of Yugoslavia* (2010-04-07)

Kooperation utan gränser, 2008: *Bosnien Hercegovina* (2010-06-03)

<http://www.utangranser.se/V%C3%A5rt-bist%C3%A5ndsarbete/V%C3%A5r-1%C3%A4nder/%C3%96steuropa/Bosnien-Hercegovina.aspx>

Youtube, 2006: *Stari Most i Mostar Part 1* (2010-05-03)

<http://www.youtube.com/watch?v=QS-nGvv63wE>

Youtube, 2006: *Stari Most i Mostar Part 2* (2010-05-03)

<http://www.youtube.com/watch?v=VfEDL9qSYJo>

Bildkälla

SVT, 2007: *Osäkerhet i Europas farligaste krigshärd* (2010-06-03)

http://svt.se/2.53320/1.985241/osakerhet_i_europas_farligaste_krigshard?lid=enasteNytt_611744&lpos=rubrik_985241